

НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ: СОЦИЈАЛНА ЕКОЛОГИЈА
СТУДИЈСКИ ПРОГРАМ: ВАСПИТАЧИ - ТРЕЋА ГОДИНА
ПРЕДАВАЊЕ ПО РАСПОРЕДУ: УТОРАК, 28.04.2020.
НАСТАВНИК: Проф. др Јован Базић

21. Еколошки покрети

Међу новим друштвеним покретима најзначајније место заузимају еколошки покрети. Они то место заузимају захваљујући својој одређујућој тематици, тј. усмерености на проучавање и очување равнотеже у еколошкој средини, која је критично угрожена због нарушене равнотеже између природних и друштвених система. Јер, *ни једна озбиљнија, а пре свега научна расправа о проблемима савременог друштва не може заобићи еколошке проблеме.* Али исто тако ни разматрање еколошких проблема не може заобићи ни разматрање о еколошким покретима. Они су настали као специфичан, претежно спонтани и неформални, друштвени одговор на растуће еколошке проблеме развијених индустријских земаља. Иако у појединима од њих, они имају и своја посебна обележја, могло би се условно говорити и о профилисању контура једног универзалног, светског еколошког покрета. Његовим локалним, регионалним и националним сегментима заједничко је, осим тога што истичу разноврсна еколошка упозорења, *захтеве и предлоге алтернативних решења у области заштите животне средине, и то што нуде и шире визије алтернативне организације глобалног друштва.* Међутим, *још увек се не може говорити о еколошком покрету као јединственом светском покрету који је релативно трајно организацијски повезан. Пре би се могло рећи да су проеколошка ангажовања на локалном, националном и регионалном плану а координирана на међународном плану.* Њихова координација на међународном плану настаје као последица ширења општецивилизацијског предшколског дуговог струјања. У ствари, еколошки покрет као глобални елемент светске заједнице постоји кроз мноштво националних, регионалних и локалних покрета. Зато се и говори о еколошким покретима, а не о еколошком покрету.

За заштиту природе и животне средине постојали су разни покрети и пре појаве савремених еколошких покрета. Већ почетком 19-ог века, настају покрети за заштиту природе и животне околине, који окупљају љубитеље природе и грађане свесне штетних последица ране индустријализације. *Покрети настали у 20-ом веку, у који се снажније развијају после Другог светског рата, представљали су одраз новијег стања појачаног и убрзаног нарушавања животне средине, као и досезања занатских научних сазнања о овим процесима.* Тек од 70-их година, ове претходне форме проеколошког активизма заменили су данашњи еколошки покрети који манифестују општије друштвене претензије и карактер, обликоване „стањем индустријског друштва и његовим перспективама, кризом парламентарне демократије и општом кризом субјективитета и идентитета нових генерација с новим начином живљења.“

Еколошки покрети настали су, дакле, тек пре нешто више од две деценије, у специфичном друштвеном контексту који је био израз опште кризе грађанског друштва, измењене социјалне структуре, атмосфере критичког преиспитивања система вредности и људских потреба, и стицања нових социјалних, политичких и културних ревандикација. У таквим условима, али и са почетцима алармантног исказивања негативних еколошких тенденција – настали су еколошки покрети. Они углавном асимилирају претходне потенцијале и форме друштвеног ангажовања на заштити и очувању животне средине (структуре и делатности разних натуралистичких удружења и покрета, као и проеколошких грађанских иницијатива). *Али, ови покрети у себе укључују и друштвене снаге и субјекте заинтересоване и за општи и глобалнији третман еколошких проблема* (заинтересоване за њихов третман као проблема који су тесно повезани са проблемима укупног друштвеног, привредног, политичког и културног развоја). Еколошки покрети су најчешће одређивани као „друштвени“ и „културни“ покрети, што значи да им се ређе придаје и „политички“ односно „идеолошки“ карактер. У том смислу, еколошки покрети би се разликовали од политичких покрета и странака. *Док се политичке странке, нпр, боре за освајање власти, ови покрети се залажу за алтернативне облике друштвеног живота који за своју основу имају захтев за заштиту животне средине и унапређивање квалитета живота.* Као покрети који су превасходно, културно или цивилизацијски усмерени, они нису задовољни садашњошћу, забринуте су за будућност: њихови циљеви су општељудски а не парцијални, као што су интереси политичких странака. Будући да припадници ових покрета потичу из различитих социјалних слојева, и како они немају страначку организацију и дисциплину, то се у остваривању њихових циљева развија спонтаност, самоиницијативност и креативност.

2. Указивање да се еколошки покрети разликују од политичких странака није довољно за њихову потпунију дефиницију. Зато је потребно потпуније њихово дефинисање. У таквом настојању еколошки покрети се дефинишу у *ширем* и у *ужем* смислу. Под еколошким покретом у *ширем* смислу најчешће се подразумева комплекс друштвених структура и процеса који изражава *нараслу свест о нужности преовладавања ситуације настале човековим деловањем која је ризична за човка и живи свет, а која се означава као еколошка криза.* Овако одређени еколошки покрети имају за циљ активност усмерену на отклањање узрока и последица те неповољне ситуације која угрожава живот на земљи. Овакво појмовно одређивање еколошких покрета више је описно и захтева да они буду прецизније дефинисани, тј. да се одреде у *ужем* смислу.

Не постоји нека опште прихваћена дефиниција у *ужем* смислу еколошког покрета. У формулисању те дефиниције треба поћи од дефинисања нових друштвених покрета и од циља које се жели њима постићи. Имајући овакав приступ сматрамо да су *еколошки покрети неформалне, самоорганизације, аутономне и независне од легитимних центара друштвене моћи друштвене групе које имају за циљ отклањање узрока и последица еколошке кризе.* Значи, они се разликују од друштвених група које имају политичке циљеве и боре се за власт да би посредством ње те своје циљеве остваривали.

Примарни циљ еколошких покрета је заштита и унапређивање животне средине као услов егзистенције како човека тако и опстанка других живих врста. У остваривању овог циља еколошки покрети анализирају, критикују и заузимају одређене ставове у односима између људи с обзиром на њихов однос према природи. У таквом приступу *они, често, разматрају и процењују и идеје и концепте који имају општи карактер и тичу се општег смисла и карактера људске праксе и егзистенције уопште*. Таквим приступом они превазилазе њихово примарно и одређујуће опредељење (у односу на друге нове покрете) за заштиту и унапређивање природних претпоставки и услова опстанка човека и других живих бића. Међутим, овим се не умањује већ повећава њихов цивилизацијски значај.

3. Међутим, ови покрети ипак имају и политички карактер, (циљеве, улогу, утицај) а поједини њихови сегменти могу бити диференцирани и до форме политичких странака. Наиме, у либерално-демократским друштвима оформљују се и посебне „еколошке политичке партије“ („странке зелених“). Тек са њиховим настанком, специфични проеколошки интереси у правом смислу улазе и у класичну политичку арену, постајући тако директним улогом глобалних политичких надметања. *Свуда тамо где је политички утицај еколошких организација досегао и формално до националних представничких тела оне почињу да се баве и многим изванееколошким, опште друштвеним и политичким питањима, те и да знатно утичу на смерове и резултате њиховог решавања*. Основни еколошки проблем и тада за њих остајао средишњи, али више не би представљао и њихов једини интерес. Тако се, на пример, изван еколошки интереси и ангажмани екологиста манифестују кроз агитације за људске слободе и права, кроз осуде ауторитарних политика, кроз борбу за демократију, затим, као антирасистичка пропаганда, као бављење питањима мира или питањима равноправности полова, као и борба за права етичких мањина, миграната и других маргиналних и угрожених група и др. Сви ови и слични друштвено-политички и етичко-хуманистички ангажмани сведоче о претензији еколошких покрета да се представе и као нека врста политичке, па чак и још општије „савести“ модерних друштва. Интензивно занимање еколошких покрета и за читав низ опште друштвених, економских, политичких, културних и других питања, најчешће је, иначе, у складу са одређеним, општим и посебним вредносно-идеолошким оријентацијалма њихове вишезначно хетерогене социјалне основе.

Политички профил еколошких покрета није једнозначан. У њиховим оквирима постоје различите оријентације које иду од релативно уских десничарско конзервативних оријентација, преко технократских (које повлађују тзв. еко-индустријском комплексу) до разних лево оријентисаних позиција. *Какве ће се идеолошко-политичке оријентације испољавати, или преовлађавати у еколошким покретима у појединим земљама, зависи од већег броја фактора*: осим од особености структуре њихове социјалне основе, то зависи и од врсте еколошких проблема и карактера друштвено-економских и политичких система у тим земљама. *Еколошки покрети, и посебно еколошке партије, дају, дакле, разноврсне и значајне доприносе друштвеном, политичком и културном животну савремених друштава, указујући им, евентуално, и на извесне алтернативне цивилизацијске*

перспективе и путеве. Каква оријентација преовладава или ће преовладавати у еколошким покретима у појединим земљама, то зависи од већег броја фактора, почев од еколошких проблема у појединим од њих, преко њихових друштвено-економских система до социјалне структуре и у политичкој организацији и у политичком систему земље.

Међутим, без обзира на специфичности појединих земаља у решавању еколошких проблема, постаје све прихваћенији став да у њихово решавање треба да буду укључени и еколошки покрети као невладине организације. У овом смислу се указује на потребу да друштво, влада и међународна тела треба да развију механизме који ће невладиним организацијама, а то значи еколошким покретима, омогућити да буду ефикасни и одговорни партнери у одрживом развоју који не доводи до деградације животне средине. *У овом циљу указано је на потребу успостављања дијалога између ових покрета и државних органа у свим земљама о питањима примене одрживог развоја који не доводи до угрожавања животне средине од конципирања до остваривања еколошке политике.* За успостављање оваквог односа између државе (влaде) и невладиних организација, па и еколошких покрета, потребно је не само да владе уважавају разлоге већ и решавају еколошке проблеме и ставове ових покрета, да им учине доступним и своје податке неопходне за про-еколошко деловање и укључе их у формално и неформално образовање за заштиту животне средине.

4. У еколошким покретима, у промишљању еколошких проблема и формулисању захтева за њихово решавање постојале су, и постоје, различите стратешке тенденције и теоријска полазишта. Тако су у првим годинама њиховог настајања постојале две основне тенденције. По једној еколошки покрети треба да се боре за очување природе, природне лепоте и резервата. По *другој*, потребно је радити на спречавању штетног утицаја човекове праксе на природу. Прва тенденција означена је као конзервативна а друга као еманципаторско-социјална. Ове тенденције умногоме су одредиле касније могућности превладавања еколошких проблема на глобалном плану, и негативан утицај све развијеније индустријализације на друштво и планету Земљу. У савременим еколошким покретима срећу се две теоријски различите тезе: натуралистичка и антропоцентристичка. *Натуралистичка* теза полази од тога да је човек, иако се разликује од осталих животиња, само припадник једне од животињских врста. Зато стварајући овај свет он се мора подвргавати природним законима у ограниченој природи. Ако се човек у стварању свог света не придржава природних законитости, он ће уништити целокупан екосистем. Значи, човекова култура и напредак су ограничени природом, њеним могућностима и законитостима који у њој постоје. *Антропоцентристичка теза* полази од тога да природа живи у човековом културном свету који још увек није довољно култивисан и да постоји могућност да човек безгранично присваја, прерађује природу, руковођен егоистичким и профитерским тежњама. „Савремена цивилизација али не само њена индустрија већ и наука прилагођена прагматичним потребама друштва па и филозофија и етика условљене су антропоцентризмом људи који је мотивисан углавном егоистичким и профитерским тежњама...“ и једна и друга теза имају своје протагониста како у еколошким покретима тако и код научника који се баве. Са једног или другог становишта, истраживањем

еколошких проблема и могућностима њиховог решавања. Међутим без обзира на то са ког теоријског становишта полазили, еколошки покрети критички се односе према индустријској цивилизацији.

Критику индустријског друштва еколошки покрети врше са два основна полазишта: *критиком економије и критиком развоја индустрије и технике*. Еколошки покрети критикују и економски квантитативни раст истичући захтев да се квантитативни раст замени квалитативним који ће водити рачуна о очувању природне средине и задовољавању људских потреба на начин који треба да афирмише нови квалитет живљења. Еколошки покрети критикују и централизоване облике организовања индустријске производње, истичући захтеве за њиховом децентрализацијом и стварањем малих индустријских организација које би биле подесне за алтернативне програме производње који би били и еколошки осмишљени и прихватљиви. Полазећи од овакве критике економије и развоја технике и индустрије, еколошки покрети у основи истичу, може се рећи, јединствену еколошку алтернативу, чије прихватање и остваривање треба да доведе до решавања еколошких проблема у друштву.

У складу са својим основним циљем, еколошки покрети истичу захтев да се у области привреде оствари штедња потрошње енергије, поновна употреба сировина, производња дуготрајних добара и *изврши организовање* (децентрализацијом) *привреде које би омогућило употребу еколошки прихватљиве технологије*. У области друштвеног живота они захтевају повратак јединственом животу, усклађивање развоја са могућностима у границама природе и схватања рада као средства за самоизграђивање и самопотврђивање. У области политике еколошки покрети истичу потребу за повећањем учешћа грађана у одлучивању о виталним питањима усмеравања развоја друштва и остваривање елементарних животних потреба за све људе. У области културе ови покрети се залажу за подизање еколошке свести и промену вредносног система који ће бити примеренији слободном и демократском друштву, тј. који ће омогућити остваривање новог квалитета живљења, који омогућава афирмацију човека као стваралачког и слободног бића. *Разуме се да ови ставови еколошке алтернативе доживљавају посебну артикулацију и операционализацију у појединим државама, сагласно природним и друштвеним условима појединих земаља*. Тако нпр. еколошки покрети који настају крајем осамдесетих и почетком деведесетих година у земљама источне Европе, израз су не само потреба за заштитом животне средине, и развијене еколошке свести, већ и неспоразума између научника и државног апарата о питањима друштвеног развоја. У Совјетском Савезу деведесетих година настаје и *Покрет плавих* као социјално-еколошки покрет, који као свој циљ истиче разоткривање, заштиту и реализовање безграничних стваралачких потенцијала човека и његову стваралачку суштину. Он се назива плавим чиме симболизује боју неосфере доводећи се у везу са највишим поимањем духовности и стваралаштва. Еколошки покрет у Русији настао је у време перестројке и сада се састоји од неколико хиљада невладиних еколошких организација. У оквиру покрета се организују округли столови о појединим еколошким проблемима. Иако је унутрашње устројство покрета врло сложено тако да се

у њему разликују и три посебне групације, покрет је ипак успео да организује сверуску конференцију о еколошкој безбедности у Москви 2002.

Међутим, иако ставови еколошке алтернативе имају посебну артикулацију (а не ретко и операционализацију у еколошкој политици) у појединим државама, успешно *остваривање еколошких алтернатива које истичу еколошки покрети, тражи одговарајуће повезивање еколошких покрета на међународном плану*. Еколошки слоган да треба „глобално размишљати, а конкретно деловати“ због глобалног карактера еколошких проблема, претворио се у слоган „глобално мислити и глобално деловати“. Јер, питање хуманизације „савременог света не поставља се само на микроплану у оквиру посебних и локалних заједница, већ и на макроплану у оквиру крупних, многонационалних заједница и човечанства као целине.“ А те хуманизације нема, и не може је бити, и без успешног решавања еколошких проблема као глобалних проблема савременог човечанства.

Потреба за обједињавањем акције еколошких покрета на међународном плану произлази не само из карактера еколошких проблема као глобалних проблема, чијем решавању они хоће да допринесу већ и из односа који еколошки покрети имају према држави (тачније државама у којима настају и развијају своју активност). Наиме, како се указује за решавање еколошких проблема потребно је стварање једног водећег интернационалног центра, за надзор и контролу у решавању еколошких проблема. *Потреба за формирањем једног таквог центра произлази и из процеса глобализације човечанства*. Јер, кроз међузависност модене производње и размене, технологије и економије, остварује се економска и социјална повезаност света. Та повезаност света се испољава и на еколошком плану, у глобализацији еколошких проблема, који траже (и претпостављају) решавање на глобалном плану. Међутим, да би такав центар био формиран и да би функционисао, није довољно да се државе одрекну једног дела своје суверености у вођењу еколошке политике, већ је потребно да његово организовање и делатност буду потпомогнуте и од асоцијације еколошких покрета на међународном плану.

5. Еколошки покрети, као и други нови друштвени покрети, теже да представљају брану „неугасивој експанзији државне моћи у живот друштва и појединца“. Међутим, како та државна моћ често црпи снагу из међународне сарадње, *то је за њено обуздавање, па и за њено усмеравање на решавање еколошких проблема, неопходна међународна демократска организација, која би представљала контрамоћ државној моћи*. У ствари, међународно удруживање еколошких покрета, односно успостављање њихове међународне сарадње требало би, између осталог, да представља и допринос ограничавању тежњи моћних државних апарата – конституисаних посебно у друштвима тзв. социјалног капитализма – да постану тотор у свим подручјима друштвене праксе, па и у домену решавања еколошких проблема. То је тим пре значајно, што пракса еколошког ангажовања искључиво посредством државног монопола, углавном даје непотпуне, а не ретко, и контрапродуктивне резултате.

Међутим, док се таква међународна демократска организација не успостави, значајну улогу имају Уједињене нације не само у развијању међународне сарадње у заштити

и очувању животне средине већ и у *координирању активности еколошких покрета*. *Оне то чине остваривањем могућности да представници еколошког покрета, као представница невладиних организација, учествују у раду међународних финансијских и развојних агенција у припремању и доношењу одлука које се односе на заштиту и унапређивање животне средине*. Уз то, створена је могућност да се еколошки покрети нађу и пред ОУН-а, посебно ако ти покрети остварују сарадњу са међународним организацијама које се беде еколошким питањима, чији су оснивач, или суоснивач, Уједињене нације. Значајније од тих организација су: Научни комитет за проблеме животне средине; Међународни савез заштите природе и природних ресурса; Гринпис („Зелени мир“); Међународна комисија за околину и развој и Међународни зелени крст. *Међународни савез заштите природе и природних ресурса* је неваљина међународна организација, основана на иницијативу УНЕСК-а 1948. г. У његов састав улазе официјелни представници 58 држава и више од 500 различитих организација из 114 држава и 24 међународне организације. *Научни комитет за проблеме животне средине* основан је 1969. године, као међународно научно удружење, ради стимулације нових приступа у сагледавању и оцени важних научних проблема у области заштите животне средине. За предмет своје делатности Комитет има сагледавање најкрупнијих међународних проблема у овој области и пружање подршке деловању међународним невладиним акцијама интердисциплинарног (међудисциплинарног) карактера. Основне делатности Комитета су: развијање пројеката за основне еколошке проблеме (одржив развој, биогeолошки циклуси, глобалне промене екосистема, здравље и екотоксикологија) и објављивање резултата извршених истраживања. *Гринпис* („Зелени мир“) је независна међународна друштвена организација, основана од активиста Канаде и САД 1971. године. Њен циљ је предупредивање деградације животне средине. Њена активност се испољава у борби против атомских експеримената, радиолошког угрожавања и против загађивања средине индустријским отпадом. Она иступа у заштити живог света у морима и утиче на формирање јавног мњења у корист остваривања свог програма, уз организовање и ненасилних акција протеста. Гринпис има своје филијале у 24 држава, а финансира се углавном од добровољних прилога (донација). *Међународна комисија за животну средину и развој*, основана је одлуком Организације уједињених нација 1980. године. Она има за задатак анализу савремених еколошких проблема у њиховој повезаности са светским социјално-економским развојем до 2055. године. Комисија је припремила документе и материјале о социјално-еколошким процесима и животу друштва до конца 1970-их до почетка 80-тих година. *Међународни зелени крст* као неваљина међународна организација о еколошким проблемима и заштити животне средине основан је 18. априла 1993. године у Киоту (у Јапану). На оснивачкој скупштини усвојено је више програма светског значаја. Најзначајнији од тих програма су: *Ликвидирање последица хладног рата, Еколошко образовање, повеља земље и Чиста вода на планети Земљи*. У Међународни зелени крст данас је учлањено 26 националних организација Зеленог крста, које настоје да се и у условима политичког противречја, укључе у решавању сложене еколошке ситуације на својој територији.

22. Еколошке партије

Еколошке партије (странке) представљају нов тип политичких странака у спектру вишестраначког политичког живота. Њихов настанак је повезан са нарастањем еколошких проблема развојем индустријске цивилизације у којој је дошло до нарушавања еколошке равнотеже у природи, до деградације животне (природне) средине која се исказала као еколошка криза са могућношћу да прерасте у еколошку катастрофу. *Сазнање о еколошким проблемима, тј. о еколошкој кризи, као цивилизацијском проблему и могућностима њеног решавања довело је прво до настанка еколошких покрета, а потом и до појаве еколошких („зелених“) партија.* Њихов настанак представља својеврсну професионализацију тих покрета, њихово одрицање не само од уличних протеста и облика грађанске непослушности ради одбране квалитета животне (природне) средине, већ и одрицање, односно истицање захтева за учешћем у облицима вршења државне власти, већ напротив активирањем разних облика политичке борбе ради партиципирања у законодавној и извршној власти, ради остваривања и одређених принципа еколошке политике. Њихово остваривање спада у седамдесете године прошлог (двадесетог) века када у високоразвијеним земљама настају и захтеви еколошких партија. Срж програма тих (зелених) партија и њихове политике чини *екологизам*. „Он се испољава у радикалној критици индустријског друштва и технолошког напретка захтевајући при томе промену у односу човека и друштва према животној средини“.

Прве еколошке („зелене“) политичке партије настају у Канади и САД. Убрзо потом оне настају и у Европи и доживљавају динамичан развој. Њихов настанак је повезан са ширењем сазнања о деградацији животне (природне) средине услед убрзаног индустријског развоја који је праћен уситњавањем природних ресурса, коришћењем нуклеарне енергије и ширењем психологије потрошачког друштва са прекомерном потрошњом која нема за циљ (само) подмиривање потреба, већ и исказивања друштвеног (престижног) статуса. *Еколошке политичке партије („зелених“) указују да деградација животне (природне) средине представља опасност по опстанак људске цивилизације, истичући захтеве за заштитом животне средине од разних облика њене деградације.* Тиме оне дају идеолошку димензију деградацији и заштити животне средине, и стварају основ за оформљење, на научним основама, нове политичке теорије, еколошке политичке теорије. *Основу те теорије чини неколико научних сазнања и вредносних судова као што су: повезаност свих живих бића на планети Земљи; потреба да природно богатство планете буде доступно свим људима; потреба вођења антинуклеарне политике и политике смањења наоружања; остављање могућности будућим генерацијама да користе природне ресурсе; стварање услова за физички и духовни развој свих појединаца; неопходност контроле броја становника на планети и развијање хармоније, солидарности и толеранције међу људима.* Стварање овакве идеологије од еколошких политичких партија, са оваквим ставовима представљало је разлаз са традиционалним политичким идеологијама, као што су:

конзервативизам, социјализам, либерализам и анархизам. На линији таквог развоја политичких теорија, настала је и нова грана политичких наука – екополитикологија (од екологије и политикологије). Она за свој предмет има истраживање карактера и структура еколошких политичких партија и еколошку политику и њену повезаност са многим елементима политичког процеса у различитим сферама друштвеног живота. Међутим, неке еколошке партије, у мањој или већој мери, губиле су обележје „екоизма“, прихватајући идеологију неолиберализма која заштиту животне средине не повезује са потребом промене економског система.

Корени настанка еколошких политичких партија налазе се у новим друштвеним, пре свега еколошким, покретима, који су од 50-их година прошлог (двадесетог) века истицали захтеве за новим политичким амбијентом, новом политичком културом и уважавањем аутентичних интереса друштва. Ове захтеве су истицале друштвене групе које су имале специфичне интересе у односу на економску и политичку олигархију. То су били средњи слојеви из урбаних средина, интелектуалци и студенти. Из тих слојева, углавном, је и било чланова еколошких партија. Социјалну структуру „зелених“ партија чине, углавном средњи, високообразовани интелектуалци, ученици и студенти као и службеници. У ствари, у тој структури су присутне две групе људи: једна коју чине „декомодификоване“ групе, као што су студенти, домаћице, пензионери и незапослени, и друга коју чине припадници такозване „старе средње класе“, samozапослени, власници малих трговачких радњи и фармери. Ова социјална структура еколошких партија указује, између осталог, да је „екологија“ полазиште за специфични елитизам „нове постмодернистичке класе“. *Оформљење еколошких („зелених“) партија представља могућност припадника свих слојева, који постају чланови ових партија, укључивања у политички живот, у политичку борбу са осталим политичким идеологијама и партијама које их заступају.* Еколошке партије инсистирајући на радикалним друштвеним променама утицале су на промену политичке свести грађана, што је даље позитивно деловало на развој ових партија. *Тако да су за четири године (1980-1984) еколошке партије формиране у већини, скоро у свим државама западне Европе, а после 90-их година и у централноевропским и источноевропским државама, које су раније словиле као социјалистичке, а сада као земље у транзицији.* Поред заједничких карактеристика еколошких партија, оне имају и своја специфична обележја у појединим државама и групама држава. Управо зато, индустријске земље доживљавају снажан привредни развој а њихово становништво висок животни стандард изражен, пре свега, кроз повећану куповну моћ. Међутим, *пораст животног стандарда није био праћен и порастом задовољства таквим начином живота, већ је био праћен незадовољством због декултивизације и дехуманизације положаја појединца у друштву индустријске цивилизације.* У таквој ситуацији, квалитет живота, чију битну компоненту чини квалитет животне (природне) средине, постаје друштвено и политичко питање. *Настају захтеви за критичким промишљањем индустријске цивилизације и њеном хуманизацијом ради ублажавања и елиминисања негативних последица индустријског развоја који су се манифестовали, у мањој или већој мери, и у деградацији животне*

(природне) средине на локалном, националном и глобалном нивоу. У даљим разматрањима чинимо кратак осврт на оснивање и програмску оријентацију „зелених“ партија у западној Европи и у земљама транзиције.

2. Еколошке политичке партије („зелених“) формиране су, развијале се и постоје у следећим државама западне Европе: Финској, Италији, Француској, Белгији, Немачкој, Аустрији и Шведској. У еколошким („зеленим“) партијама свих ових земаља изражена је тежња да њихов однос према еколошким проблемима и њиховом решавању буде научно заснован, афирмишући концепт одрживог развоја (усаглашеног односа привредне активности са еколошким могућностима и законитостима) као основе изграђивања новог облика „друштва благостања“ које се заснива на заједничкој одговорности националне владе појединаца (грађана), породице и других заједница. У ствари, тиме се изражава опредељење за нов концепт социјалне политике, који претпоставља реформу друштвених делатности (образовање, здравство, социјално старање) и начине њиховог финансирања. Уз то се истиче захтев да се социјална сигурност у „друштву“ благостања односи и на запослене и на незапослене, што претпоставља и промену пореске политике. Оваквим програмским приступом, еколошке партије излазе из оквира еколошког приступа и истичу потребу реформи друштва ради остваривања циљева еколошке политике. „Демократија, плурализам, мултикултурност и толеранција су основне вредности зелених. Демократија не постоји без екологије“. И из ове премисе еколошке партије извлачи основна начела парламентарне демократије – људска права и слободе и право на политичко организовање.

У оваквом приступу у програмима еколошких партија се *разматрају и заузимају ставови према многим савременим друштвеним појавама и проблемима*, као што је глобализација (уз истицање захтева за привредну глобализацију). Критичко разматрање о светској банци и светској трговинској организацији, о социјалној улози државе и потреби развијања аутономије и политичке независности у односу на ту исту државу, о потреби усаглашавања критике индустријског друштва са идејама о општем миру и глобалном проблему производње хране, посебно еколошки здраве, уз штедњу природних ресурса. У оваквом приступу квалитет животне средине се разматра у контексту схватања да је природа центар духовности, уз указивање на етички аспект развоја технологије и потребу повезивања еколошке сигурности са социјалном сигурношћу. У ствари, програмска начела „зелених“ партија ушла су у документ *Глобална зелене повеља* као глобални принципи, и то: *еколошка мудрост, социјална правда, непосредна демократија, ненасиље, одрживост и уважавање различитости*. Од ових принципа са становишта социјалне екологије два су од посебног значаја. *Еколошка мудрост* која садржи сазнање да је планета ресурсно ограничена, и да зато треба заштитити биљни и животињски свет и природне елементе човекове животне средине: воду, земљиште и ваздух. *И принцип одрживости* по коме богате нације треба да ограниче своју потрошњу како би и сиромашни могли да учествују у коришћењу природних ресурса, чиме би се обезбедило остваривање права свих живих бића на здрав и продуктиван живот у хармонији са природом и право држава да користе своја природна богатства, а да тиме не повређују другима то право.

У развоју еколошких („зелених“) партија у западној Европи постоје три фазе. *Прва фаза* (1972-1984) испуњена њиховим настанком уобличавањем политичких програма у њиховом представљању широј политичкој јавности. *Друга фаза* од 1984. до 2004. године испуњена акцијом ових партија да се политички ангажују на изборима, постану парламентарне и владајуће партије (у коалицији са другим партијама) или постану опозиционе (парламентарне или ванпарламентарне) партије. *Трећа фаза* карактерише се њиховим постепеним уједињавањем и стварањем јединствене Европске партије зелених (2004). У процесу настанка и профилисања својих партијских програма, еколошке партије су у своје програме уносиле своје виђење, поред еколошких проблема и указивање на потребу заштите животне средине, и своје виђење социјалних проблема и политичких права неопходних за остваривање демократских односа. Међутим, када су постале, или хтеле да постану парламентарне, владајуће или опозиционе, неке од њих губе обележје „екологизма“ прихватајући идеју неолиберализма и заштиту животне средине не условљавајући променом друштвеног и привредног система. Овакава промена у програмској усмерености и политичкој активности има своје специфичне облике испољавања у појединим државама, има своје узроке у односима партија (па и „зелених“) у спектру вишестраначког система држава. У оваквом приступу може се разумети активност „зелених“ партија на власти Финској, Италији, Француској и Белгији, и тих партија као опозиционих као у Аустрији и Шведској. Међутим, без обзира на променљиву изборну срећу појединих партија, оне су исказале опредељење и заинтересованост за њихову сарадњу у Европи, упоредо са процесом политичког повезивања европских земаља, које је кулминирало *стварањем Европске уније*, као резултата евроинтеграционих процеса. Тако је већ 1980 г. *створена Асоцијација (зелених) екологистичких партија*, која је прерасла у *Европску федерацију зелених партија (1993)* у коју су учлањене европске партије из 29 држава (укључујући и партије из земаља транзиције). Ова организација (ЕФПР) је у Масали (Финска) усвојила „водеће принципе“ европских „зелених“ партија: *Екоразвој, заједничку безбедност и ново грађанство* чиме се наставља ширење циљева „зелених“ партија и изван еко програма са темама из сфере социјалне политике. У овом погледу учињен је значајан корак и оснивањем *Европске партије зелених* (у Риму, 204 г.). непосредан повод њеног оснивања биле су припреме за јединствено иступање зелених партија на изборима за Европски парламент. У ствари, ова партија је оснивана на петом конгресу ЕФРП, на коме је и прихваћена и заједничка платформа за (привремене) европске изборе. Та платформа је садржавала пет основних програмских циљева: *очување животне средине; „озелењавање“ социјалне проблематике; развој демократије, јачање мирољубиве политике и промовисање непосредне глобализације.*

3. Еколошке партије постоје у свим државама централне и источне Европе, које су до деведесетих година прошлог века словиле као социјалистичке а потом слове као земље у транзицији. Као политичке странке настале су из разних алтернативних друштвених покрета који су за своје програме имали указивање на еколошке проблеме, често као покриће за покретање расправа и акција о другим социјалним проблемима и критику

политичког система, начешће под утицајем „зелених“ патрија и других алтернативних покрета на западу. *Настанак* ових партија имао је своје специфичности у свакој од ових земаља. Међутим, и поред тога, могуће је формулисати и нека општа обележја тих партија у овим земљама. *Прво*, настале су са напуштањем социјалистичког концепта развоја и отпочињавања процеса транзиције, са многим противречностима и негативним последицама. *Друго*, оне су следећи критички приступ из програма друштвених покрета, који су им претходили, имале критички однос према политичком систему, у толико више уколико је мање био дисконтинуиран у односу на претходни социјалистички систем. *Треће*, преузимале су из програма „зелених“ партија запада многе идеје и програмска одређења и уградиле их у своје програме као принципе своје политике: заштита природе и природних ресурса; друштвена правда и солидарност; непосредна демократија; равноправност полова; бесплатно здравство и школство; одржив развој; увођење еколошких пореза; социјална заштита и смањивање сиромаштва, повећање стопе запослености, радничка партиципација; мултукултурна политика. Међутим, постоје и разлике између њихових програмских одређења које су настале као резултат, несугласности о неким питањима, као што су: позитивна или негативна улога тржишне привреде у друштвеном развоју, па у том контексту и у заштити животне средине; промишљању глобализације и њеног значаја у решавању глобалних проблема; о забрани генетски модификоване хране; висини војног буџета исл. У ствари, еколошке партије настале су у постсоцијалистичким друштвима преузеле су циљеве еколошке политике из програма „зелених“ партија на западу, и у великој мери модификовале према потребама држава у којима су деловале. Па ипак може се рећи да су као циљеве своје партијске активности истицале: одржив развој, заштиту животне средине и њено унапређивање, одржавање биолошке равноправности, остваривање нуклеарне безбедности, економски развој усаглашен са економским могућностима; социјални развој и смањење сиромаштва; јачање економске свести и еколошке културе, јачање људских права и развој цивилног друштва. Као што се види еколошка проблематика је повезана, и помешана, са социјално-политичком проблематиком и са критиком тоталитаризма.

Чланство еколошких „зелених“ партија у земљама транзиције у почетку је потицало из редова алтернативних, пре свега еколошких друштвених покрета. Радило се пре свега, о интелектуалцима и студентима који су имали опозициони став према социјалистичком друштвеном систему и ауторитарној државној власти, и захтевали друштвене реформе, прикривајући се често иза одреднице *еко*. Међутим, са одступањем од концепта социјалистичког уређења и друштвених промена које су довеле до увођења приватне својине, тржишне привреде и политичког плурализма, чланство еколошких партија постаје све бројније и повећава се број чланова партија не само из редова техничке и хуманистичке интелигенције, већ и из номенклатуре нове политичке власти. Повећањем броја чланова ових партија настало је као последица нарастања свести о еколошким опасностима код ширег круга грађанства, чему су доприносили све чешћи облици деградације животне средине, посебно оне широких размера (нпр. чернобилска нуклеарна катастрофа). У овој

фази еколошке партије добијају политички легитимитет и улазе у политички живот. *Изазе на парламентарне изборе, добијају изванредан број посланика и настоје да преко парламента и влада остварује своје партијске програме, а и еколошке циљеве.* Међутим, као парламентарне странке не постижу нарочите резултате, „хладе“ се бирачи према њима и оне престају то да буду (тј. губе на изборима) потпуно, или само делимично, према броју освојених посланичких места остају парламентарне партије. Таква ситуација за њих настаје због неостваривања обећања не само еколошке већ и социјалне политике, и немања потребног простора за активност на заштити животне средине, у условима опадања животног стандарда. У таквој ситуацији многе од ових партија не само да се политички маргинализују, већ нестају са политичке сцене.

Настанак еколошких партија („зелених“) у државама насталих из бивше Југославије (СФРЈ) има одређених посебности по којима се разликује од њиховог настанка у осталим постсоцијалистичким земљама. Наиме, у Југославији је на нивоу федерације било више акција предузетих ради заштите и унапређивања животне средине. Тако је после само једне године од одржавања прве конференције Уједињених нација о животној средини (1972 г.) формиран *Југословенски савет за заштиту и унапређивање животне средине (1973 г.)* а годину дана касније и инаугурисано уставно право на здраву животну средину (Устав СФРЈ, 1974 г.). Па ипак за време њеног постојања није дошло до формирања еколошких партија. *Настанак тих партија отпочиње крајем њеног постојања, онда када је отпочео процес осамостаљивања федералних јединица (чланица) у посебне, независне државе.* Тако настају „зелене“ партије у Словенији, Хрватској, Црној Гори и Србији. Парламент Црне Горе чак проглашава целу Црну Гору еколошком државом. У Србији се у процесу настанка вишестраначког система, међу првим политичким партијама оснива „зелена“ партија 1990. године. Ова странка усваја *Манифест* од десет целина, са мотом: „Без демократије нема екологије! Без екологије нема демократије!“ У ствари, оваквим ставом партија повезује решавање еколошких проблема са развијањем демократских односа. У контексту таквог приступа она упућује низ захтева, онда још увек једнопартијској држави захтевајући решавање многих питања. Али, ипак, није успела да преко екологије операционализује низ важних животних, социјалних и политичких проблема *тадашњег друштва Србије.* Међутим, тиме је отпочео процес формирања политичких еколошких странака и у појединим (или за поједине регионе). Тако је формирана Зелена странка – ЕКО са седиштем у Вршцу (2001 г.). У даљем развоју политичког организовања са позиција ЕКО дошло је из *Зелене еколошке партије Србије, до оснивања Зелене партије Србије (2002 г.).* Како се наводи у њеном манифесту она се темељи на *„екософији, зеленој идеологији, ненасиљу, демократији... и праведној зеленој економији.“* То је партија која не припада ни левици, ни десници, ни центру, већ се представља као партија животне средине, праведне економије и солидарности са еколошким системом, природом, животињама, са свим другим људима и народима. Међутим, еколошка партија Србије није постала не само парламентарна већ ни респектибилна ванпарламентарна опозициона партија. Један од разлога њене политичке маргинализације може бити и у томе што су друге партије које су биле, или су владајуће

(СПС, ДС, ДСС) у својим програмима имале и ставове о животној средини и њеној заштити. Али, ово је само хипотеза која не ослобађа од обавезе, и потребе, да се истражи релативна политичка маргинализација еколошких партија у постсоцијалистичким земљама, па и у Србији.